

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

СБУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

*Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції
4–5 липня 2024 року*

Київ • Алерта • 2024

*Рекомендовано до видання
Вченою радою Інституту Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 32 від 1 липня 2024 року)*

Редакційна колегія:

Червяков О.І. – канд. юр. наук;
Шендрик В.В. – док. юр. наук, професор;
Олейніков Д.О. – канд. юр. наук;
Грохольський В.П. – канд. юр. наук, доцент.

С23 СБУ в умовах війни в Україні: сучасні реалії та інноваційні стратегії забезпечення національної безпеки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 4-5 липня 2024 року. Київ : Алерта, 2024. 298 с.

ISBN 978-617-566-847-4

У збірнику представлено матеріали міжнародної науково-практичної конференції 4-5 липня 2024 року, присвяченої обговоренню та вирішенню низки проблемних питань, пов'язаних з сучасними реаліями та інноваційними стратегіями забезпечення національної безпеки України в умовах триваючої війни. Зокрема тези виступів стосуються імплементації норм міжнародного гуманітарного права як контексту ефективного розслідування особливо небезпечних злочинів; сучасної парадигми контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності; посилення спроможностей СБУ з розслідування злочинів, пов'язаних з розповсюдженням та застосуванням радіаційної, хімічної, біологічної та ядерної зброї; особливостям суспільно небезпечних посягань на інформаційну безпеку держави, зокрема сучасних умов розслідування та протидії; стану, викликів та майбутнього аналітичної розвідувальної діяльності.

Видання адресоване співробітникам практичних підрозділів СБУ, працівникам прокуратури, суду, науковим працівникам, аспірантам, викладачам закладів вищої юридичної освіти (факультетів ЗВО), а також іншим особам, до предмету зацікавленості яких відносяться порушені теми.

Редакційна колегія вважає за доцільне повідомити, що не всі положення і висновки окремих авторів є безперечними. Разом з тим, їх публікація здійснюється з метою забезпечення плюралізму наукової думки і публічного обговорення.

Матеріали друкуються мовою оригіналу. За виклад, зміст і достовірність матеріалів, а також використання наукових джерел без відповідного посилання відповідають автори.

УДК 343.337

Секція 2

СУЧАСНА ПАРАДИГМА КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ: ДО ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ДОКТРИНАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Сергій АЛБУЛ

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-розшукової
діяльності факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Одеського державного університету
внутрішніх справ

З набуттям Україною незалежності почалося формування вітчизняної правової бази у всіх галузях суспільного життя. Розвиваючись в нових соціальних умовах, правова система нашої держави стикнулася з необхідністю кардинальної зміни парадигми, швидкого подолання законодавчих протиріч та застарілого радянського світогляду. Правова регламентація оперативно-розшукової діяльності, її фактична легітимізація, розроблення, обґрунтування та формування основних правових концептів розвивалися одночасно з процесами державотворення сучасної України. Орієнтуючись на досвід провідних країн світу, теоретичні положення суміжних галузей знань, напрацювання науковців, вперше в історії України 18 лютого 1992 року був прийнятий Закон «Про оперативно-розшукову діяльність», який на довгі роки став базовим щодо її регламентації.

Легітимізація оперативно-розшукової діяльності шляхом прийняття відповідного Закону закріпила її правовий статус та вивела на новий рівень, позбавивши таємні відомчі нормативні акти функції основного регулятора. Разом із тим, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідаючи вимогам юридичної техніки, не є сталим правовим актом і за час свого існування неодноразово піддавався змінам та доповненням. Нагальна потреба розроблення та прийняття нового, сучасного Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» назріла вже давно [1, с. 159]. При цьому, дослідники відмічають активну законопроектну увагу з боку Верховної Ради України до питань оновлення оперативно-розшукового законодавства [3, с. 141–144].

З моменту набрання чинності до вказаного Закону сорок вісім разів вносилися відповідні зміни та доповнення. Крім цього, комітетами Верховної Ради України були опрацьовані та розглянуті наступні законопроекти:

- від 17 лютого 2015 р. № 2153 «Про внесення змін до статті 9–2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (щодо підстав закриття оперативно-розшукових справ)»;
- від 06 квітня 2015 року № 2555 «Про внесення змін до законів України, що регулюють оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність»;
- від 12 травня 2015 року № 2804 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання органам Військової служби правопорядку у Збройних Силах України

повноважень на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень та здійснення оперативно-розшукової діяльності»;

- від 04 червня 2015 року № 2024а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оперативно-розшукової діяльності в органах і установах виконання покарань, слідчих ізоляторах»;
- від 06 липня 2015 року № 2292а «Про внесення змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» щодо підрозділів, які провадять оперативно-розшукову діяльність»;
- від 03 червня 2016 року № 4778 «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- від 04 квітня 2017 року № 6284 «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- від 02 вересня 2019 року № 1229 «Про оперативно-розшукову діяльність» [6].

Слід наголосити, що доля вказаних законопроектів невтішна – після доопрацювань та обговорень більшість з них було відхилено та знято з розгляду.

Теоретичні джерела закріплюють, що правова дефініція – це нормативно-правовий припис, який детально визначає сутнісний зміст правового поняття шляхом опису його основних юридично значущих ознак або елементів з метою забезпечення єдності правового розуміння та регулювання [12]. На сьогодні теорія ОРД оперує поняттям «оперативно-розшукова діяльність», яке закріплено на законодавчому рівні. З моменту прийняття та набрання чинності Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», майже двадцять вісім років поспіль оперативно-розшукова діяльність визначалася як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних (курсив наш – С.А.) та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

У 2020 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про розвідку» [7]. З його прийняттям та набранням чинності з поняття оперативно-розшукової діяльності було виключено розвідувальну складову. Таким чином, на сьогодні стаття 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплює, що оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [5]. Разом із тим, само поняття «оперативно-розшукової діяльності» не зазнавало сутнісного, доктринального переосмислення як правова дефініція.

За нашим переконанням, питання щодо теоретичних концептів формування правової дефініції оперативно-розшукової діяльності необхідно аналізувати крізь призму вимог та положень юридичної техніки, а саме таких, що стосуються логіки та мовних правил правового акту. Як вказують фахівці, «забезпечення логіки пов'язано з тією обставиною, що правовий акт містить у собі модель того процесу, який покликаний регулювати правовідносини та логіку поведінки його учасників. Від рівня логіки правового акту залежить і рівень регулювання моделі поведінки».

У свою чергу, мовні правила пов'язані з тим, що мова становить собою основний засіб передачі будь-якої інформації та є зовнішньою формою будь-якого змісту. Мова права має певні особливості, до яких належить: офіційність, ясність, точність, однозначність, повнота змісту, нормативність та стабільність, а також забезпечення відсутності двозначності у трактуванні правових норм. Отже, правова дефініція має містити чіткі формулювання, окреслювати логічно обґрунтовані сутнісні ознаки правової категорії. З огляду на це, за нашим переконанням, на сьогодні правова дефініція «оперативно-розшукова діяльність», що міститься у ст. 2 Закону, не розкриває таких сутнісних ознак та не в повній мірі відповідає вимогам юридичної техніки.

Існуюча правова дефініція закріплює, що оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [5]. Спробуємо детально проаналізувати зазначену дефініцію. Автори «Філософського енциклопедичного словника» вказують, що система – це множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем та між собою, і мають мету [11, с. 621]. У нашому випадку такими елементами

системи виступають гласні та негласні пошукові та контррозвідувальні заходи. Тобто, по суті, складовими поняття є система інструментів (заходів), за допомогою яких вирішуються певні завдання. Такими завданнями, відповідно до ст. 1 Закону, є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [4, с. 23]. Доводиться констатувати, що у існуючій дефініції вітчизняний законодавець фактично лише перелічує наявний інструментарій для реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності, не розкриваючи сутнісні ознаки правової категорії, а також праксеологічну сутність ОРД, що, на нашу думку, є концептуальним недоліком.

Філософія практичної діяльності розглядає праксеологію, як науку, галузь досліджень, що вивчає людську діяльність, процеси прийняття рішень крізь призму їх ефективності [11, с. 512]. У свою чергу, діяльність – це процес активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якого суб'єкт досягає певної мети [11, с. 163]. З огляду на це, ми впевнені, що сучасне доктринальне визначення оперативно-розшукової діяльності має розкривати її сутнісні ознаки саме у площині праксеології.

Досліджуючи праксеологічні аспекти означеної правової дефініції, необхідно, на наш погляд, проаналізувати і поняття «діяльності», адже сучасні наукові джерела містять різнопланові визначення, що розкривають її сутнісні ознаки. Діяльність це є активна, свідома, вольова поведінка, система доцільних, спланованих дій, спрямованих на реалізацію визначених задач та досягнення певної мети. Інакше кажучи, діяльність є особливою формою активності людини. Аналізуючи сутність категорії «державна діяльність», науковці зазначають, що такою є діяльність державних організацій (органів, установ, підприємств, їх представників та службовців), спрямована на реалізацію функцій держави, структура змісту якої (суб'єкти, способи, мета, засоби, результат тощо) виявляється у правових та неправових формах відповідно до сутності та соціального призначення держави [10, с. 225]. У свою чергу, автори підручника «Судова, правоохоронна та правозахисна системи України» вказують, що правоохоронна діяльність – це вид державної діяльності, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу в суворій відповідності з законом і при неухильному дотриманні встановленого ним порядку [9, с. 17]. Інші науковці зазначають, що правоохоронна діяльність – це діяльність спеціально уповноважених органів (державних та недержавних) з метою охорони прав і свобод громадян, правопорядку та забезпечення законності, що реалізується в установленій законом формі та в межах повноважень, наданих цим органам [10, с. 224].

Чинний Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» закріплює, що такою є спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України [2, с. 3].

У свою чергу, розвідувальна діяльність розглядається як діяльність, що здійснюється спеціальними засобами і методами з метою забезпечення визначених законом органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України, у тому числі у кіберпросторі, зовнішнім загрозам національній безпеці України [8]. Як бачимо, у всіх цих визначеннях чітко простежується праксеологічна складова, що вбачається нам виправданим і таким, що має бути обов'язково враховано у правовій дефініції «оперативно-розшукова діяльність». Таким чином, до сутнісних ознак правової дефініції «оперативно-розшукова діяльність», за нашим переконанням, належать: державний, владний характер; суб'єктний склад; мета такої діяльності.

Враховуючи вищевикладене, на наш погляд, оперативно-розшукову діяльність можна визначити як діяльність спеціально уповноважених державних органів щодо організації та проведення гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, з метою пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій, припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Албул С.В. Оперативно-розшукова діяльність: до питання новелізації правової дефініції. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (м. Одеса, 29 березня 2024 р.) Одеса: ОДУВС, 2024. С. 159–162.
2. Албул С.В. Правові засади контррозвідувальної діяльності в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 2. С. 3–7. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.1>
3. Гнетнев М., Білецький В., Басалик С. Законопроектна увага до оперативно-розшукової діяльності з боку Верховної Ради України VIII скликання. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2018. № 4. С. 141–144.
4. Оперативно-розшукова діяльність: навчальний посібник / С.В. Албул, С.О. Єгоров, Є.В. Поляков, Т.Г. Щурат; за заг. ред. проф. С.В. Албула.– Одеса: ОДУВС, 2023.– 375 с. (Серія: Теорія і практика ОРД).
5. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ із змін. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/print> (дата звернення 02.06.2024).
6. Про оперативно-розшукову діяльність: проект закону України від 02.09.2019 № 1229 [Електронний ресурс]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66597 (дата звернення 02.06.2024).
7. Про розвідку: закон України від 17.09.2020 № 912-ІХ [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20/print> (дата звернення 02.06.2024).
8. Розвідувальна діяльність. Вікіпедія [Електронний ресурс]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Розвідувальна_діяльність (дата звернення 02.06.2024).
9. Судова, правоохоронна та правозахисна системи України: підручник / С.В. Албул, М.О. Баймуратов, А.І. Берлач та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. С.О. Кузніченка. Одеса: ОДУВС, 2012. 402 с.
10. Тихонова Д.С. Поняття «правоохоронна діяльність» і функції правоохоронної діяльності. Проблеми сучасної поліцейстики: матеріали науково-практичної конференції (Харків, 20.04.2022). Харків: ХНУВС, 2022. С. 224–225.
11. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; за ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
12. Хворостянкін А.В. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії. Офіційний сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6669 (дата звернення 02.06.2024).